Jelsa – studija o jednom uređenom katoličkom otočkom mikrosvijetu

Mladen Domazet, Jelsa u vrtlogu općih procesa i lokalnih inicijativa 1868. – 1941., Jelsa: Muzej općine Jelsa, 2021, 280 str.

Navedenu znanstvenu monografiju ubrojio bih u jednu od najuspješnijih knjiga na zavičajnom području hrvatske historiografije. Tri su temeljna razloga koja je čine vrhunskim ostvarenjem. Prvo, napisana je na temelju obilne, sačuvane javne, crkvene i privatne arhivske građe, koja tako žalosno nedostaje većini naših postradalih dalmatinskih sredina. Autor dakle nije imao uobičajan problem nedostatka izvora već upravo suprotno, njihova obilja. Sučen s takvim bogatstvom uopćio je najvažija događanja i povijesne zakonitosti; sposobnost konceptualnog sintetiziranja, a ne nizanja činjenica, ključna je kvaliteta dobrog povjesničara. Obradio je svaku temu, svako životno područje; ovo je prva historiografska knjiga s kojom sam se susreo, a koja ne ostavlja praznine; čitatelj ima dojam da je sve rečeno, da je dobio odgovore na sva pitanja i još više, jer je napisano nadopunjeno slikovnim i analitičkim vizualom. Budući da je sve utemeljeno na dokumentu, da je svaki podatak provjerljiv, autor je uvijek precizan i jasan, i ne zapada u stanje nostalgije žala za „još jednom izgubljenom zelenom dolinom“ od koje često pate zavičajne monografije.

Drugi razlog njenog značaja leži u činjenici da prof. Domazet iza sebe već ima nekoliko zavičajnih knjiga o Kaštelima i Starom Gradu; to je iskustvo vidljivo u samouvjerenom stilu i izgledu knjige koja odiše čistim slikama i pouzdanom rečenicom. Konačno, čak će i neupućeni čitatelj zamjetiti da je u istraživanju i pisanju, a posebno u predstavljanju slikovnog materijala, imao snažnu podršku lokalne sredine, prije svega ravnateljice Muzeja općine Jelsa gospođe Marije Plenković. Na Zapadu postoji „knjiška umjetnost“ – Buchkunst koja polaže na ljepotu knjige pa možemo ustvrditi da je ova knjiga izuzetno lijepa. Roger Scruton, moderni engleski filozof, tvrdi da na ljepotu reagiraju naše oko, um i psiha jer da ljepota očituje istinu. Suigra teksta i fotografija u monografiji toliko je živa da ostvaruje onaj Braudelov ideal da barem na trenutak možemo uroniti u predstavljenu povijesnu stvarnost.

U uvodnom naglasku jasno se uočavaju političke prijelomnice jelšanskog društva: pobjeda narodnjaka na prvim lokalnim izborima 1868. godine, posljedice Prvog svjetskog rata i raspada Monarhije, dvogodišnje talijanske okupacije i uspostave Kraljevine SHS. Još su značajnije gospodarske prijelomnice poput Vinske klauzule i bolesti filoksere, iseljavanja stanovništva i likvidacije agrarnih odnosa za Kraljevine Jugoslavije. Knjiga primjereno počinje uspostavom političkog života, odnosno prvim lokalnim izborima 1868, u kojima je, za razliku od većine dalmatinskih općina, pobjedu odnjela hrvatska Narodna stranka. Iste godine utemeljena je *Narodna čitaonica*, a Pavlinovićev je govor na njenom otvaranju dobio nacionalni odjek jer je upravo Jelsa donjela zaokret kod narodnjaka od jugoslavenstva prema jasnoj hrvatskoj orijentaciji.

Mirnoj plovidbi jelšanske lađe neizmjerno je doprinio razboriti i poduzetni načelnik kap. Niko Duboković *čiji* je portret autor jasno izdvojio. Načelnikov nastupni govor 1875. godine uzor je svakog političkog ideala temeljenog na moralu i javnom dobru. Njegove riječi da je svaka dobro uređena općina „jedno neprocjenjivo blago i jedan Božji blagoslov“ svjedoči o demokratskim idealima koji su vrijedili od Perikla, ali su se urušili s Machiavellijem. Na stranicama knjige vidljivo je da je u Dubokovićevoj Jelsi, svako postavljen

na svoje mjesto, da svaki pojedinac ima snagu, da javni interes dominira nad privatnim, da se oni ugledniji ne boje prihvatiti odgovornost a da su i oni siromašniji utješeni mnogobrojnim prednostima udobnog i mirnog života jednog sređenog duhovnog okvira.

U Dubokovićevom razdoblju Jelšani svojim brodovljem igraju zapa*ženu* ulogu na Mediteranu *čime* se izdvajaju među daleko većim dalmatinskim sredinama. Od Krimskog rata do kraja 19. stoljeća jelšanska je flota od tridesetak jedrenjaka plovila Sredozemljem do Crnog mora i oko Afrike te je prelazila Atlantski ocean prema Južnoj i Sjevernoj Americi. Autor jasno pokazuje sastav brodovlja, kapetana i posada, trgovačke pravce i vrstu trgovine. Jelšanska luka postaje pomorski mravinjak te je centralna Pomorska vlada u Trstu tijekom stoljeća uređuje izgradnjom lukobrana, operativne obale i višekratnim produbljivanjem luke. Autor preko izvora dočarava duh uzleta brodarstva navodeći pojedine morske vukove – poduzetnike „velike širine". Preko njihovih pomorskih sudbina potvrđuju pravilo da jaki ljudi stvaraju dobra vremena. Ona se ogledaju u gradnji jelšanskih palača i popuni njihovih interijera dočaranih priloženim fotografijama.

Autor daje dinamiku međuigre gospodarskih sektora; unatoč uzletu pomorske trgovine jako vinogradarstvo predstavlja temeljnu lokalnu konstantu, još od grčkih vremena. Prije krize, proizvodi oko 20 000 hektolitara vina, stvara sloj bogatih posjednika, trgovaca i brodara – u slučaju obitelji Duboković objedinenih u jednoj obitelji – te daje pečat fizičkom i duhovnom krajobrazu Jelse. Na navedenu se krizu vinogradarstva i pomorskog brodarstva kronološki nadovezuju teži politički i gospodarski izazovi: ratno i poratno stradanje koje dokida uređeni svijet austrijskog razdoblja. U knjizi su predstavljene sve važne lokalne pojavnosti poput nicanja vinogradarske zadruge, strukture poljodjelstva, uključujući i ribarstvo, obrti te cijene vina, ostalih proizvoda i usluga. Pomno prati modernizacijske iskorake poput pojave parnog mlina i hidrauličnih tijeskova, pojavu električne rasvjete, nicanja turističkih sadržaja te razvoja školstva i zdravstvene usluge. Velika je pozornost dana demografskim kretanjima te njihovim trendovima koji unatoč prekomjernom iseljavanju imaju obilježja plodnog predtranzicijskog društva. Autor uspijeva osvjetliti ne samo generalne značajke razdoblja nego posebne epizode i detalje svakodnevnog života pa se u sjeni navedenih gospodarskih i političkih trendova smijenjuju žive slike ljudi, njihovih karaktera i sudbina.

Čitavo je razdoblje uokvireno kršćanskom duhovnošću koja ostaje glavna životna podloga. Autor nas upoznaje s brojnim i raznovrsnim kulturnim, prosvjetnim i sportskim društvima obojanim političkim preznakom te s općim fenomenom 20. stoljeća da javna manifestacija iz zatvorenog prostora izlazi na ulicu. Predstavlja posebnosti i ambijent karnevala, plesnih zabava i ostalih manifestacija društvenog života koje jasno pokazuju da unatoč krizama lokalno društvo aktivno živi te da može podržati bogatu lokalnu kulturnu ponudu.

Danas nije u modi govoriti o prednostima malih zajednica. Moramo navodno grabiti prema velikim carstvima i velikim idejama. Danas ni povijest nije u modi, jer je se vidi ne kao učiteljicu života nego kao izvor problema; mnogo značajnije, jer povijest uvijek razotkriva konstruktivistički aktivizam ideologa koji drže da je zadatak čovjeka proizvodnja smisla te da povijest počinje s njima. Ovakve ih monografije ogoljuju jer svjedoče da „stojimo na ramenima naših predaka" (Henri Pirenne). O tome ova knjiga najbolje svjedoči. Neupućeni bi povjesničar ocjenio da je u središtu knjige totalitet strukturalističke svakodnevnice u kojem se povijesni ritam još uvijek poklapa s kalendarom, pogotovo jer je život Jelšana vezan za temeljne gospodarske sektore: vinogradarstvo i brodarstvo. To

nije posve pogrešno, no u ovoj će knjizi o malenoj Jelsi čitatelj naći izraženiju životnost nego u glasovitim Braudelovim knjigama – naći će žive, čiste slike, jasni idealizam, trajne i pozitivne ideale jer su u malenoj Jelsi preslikani ideali čitavog svemira, prije svega težnja za redom, kao univerzalnom, metafizičkom, duhovnom kategorijom. Knjiga o Jelsi dakle, sažima čitav svemir.

Duh jelšanskih kantadura i svakog mještana zna koji je temelj vrline i sreće i koje su slike dobra. Unatoč krizama, u knjizi neprestano susrećemo razdragani duh, kojeg može imati smo duhovan pojedinac i sredina. Stoga gotovo iz svake stranice i lica svake fotografije izbija duh jednostavnosti i radosti srca, duh vjere, duh nade i ljubavi. Prava kriza ne nastupa onda kada dolazi do stagnacije vinogradarstva i s njime povezanog trgovačkog pomorstva, premda ona donosi velika iskušenja, nego onda kada turizam početkom 20. stoljeća razara jedan uređeni kršćanski svijet.

Zaključno ističemo da knjiga autora Mladena Domazeta predstavlja znanstveno zaokruženu monografiju lokalne otočne sredine **čije** su značajke i danas vidljive. Zahvaljujući arhivskim izvorima sva su navedena razdoblja primjerno obrađena. Njen je stil znanstveno gust, ali je ujedno literaran pa se čita ne samo s lakoćom nego i s profesionalnom i lokalnom znatiželjom. Predstavlja ogledni obrazac kako pisati zavičajnu monografiju, koja može potaknuti na istraživanje i drugih naših sredina. Otvorena je širokom čitateljstvu: znanstvenicima, studentima te svim zaljubljenicima u prošlost, i svima onima koji tragaju kako upoznati svoje korijene. Obavezuje na njegovanje visoke materijalne i duhovne kulture uređenih sredina naših predaka.

Josip Vrandečić

Slovenski svećenici u hrvatskoj Istri u 19. i 20. stoljeću

Slovenski svećenici u hrvatskoj Istri u 19. i 20. stoljeću: radovi s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog 6. svibnja 2022. u Državnom arhivu u Pazinu. Ur. Barbara Riman. Poreč, Pula, Ljubljana: Državni arhiv; Porečka i Pulska biskupija; Inštitut za narodnostna vprašanja, 2024, 131 str.

Zbornik radova pod nazivom *Slovenski svećenici u hrvatskoj Istri u 19. i 20. stoljeću* nastao je na temelju izlaganja s istoimenog međunarodnog znanstvenog skupa koji je održan 6. svibnja 2022. godine u Državnom arhivu u Pazinu. Zbornik sveukupno broji 131 stranicu, a podijeljen je na uvodno poglavlje i sedam znanstvenih radova o istaknutim pripadnicima klera hrvatske i slovenske nacionalnosti te njihovim zaslugama na području duhovnog i nacionalnog osvješćivanja, čiji su autori ugledne osobe iz crkvenog, društvenog i znanstvenog života Istre i Slovenije. Njihovo djelovanje poklapa se s periodom uspona fašističkog režima i početka intenzivne talijanizacije Istre koja je krenula još početkom 19. stoljeća zahvaljujući razvoju iredentističkog pokreta koji je, zahvaljujući boljoj obra-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

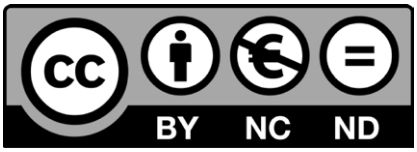
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.